

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

НІКІТОВА ІННА ІВАНІВНА

УДК 821.161.2– 1.09(71)(043.3)

**ТВОРЧИСТЬ ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА:
ПРОБЛЕМАТИКА І ПОЕТИКА**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

- Науковий керівник:** доктор філологічних наук, професор
Мацько Віталій Петрович,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
завідувач кафедри української мови та літератури.
- Офіційні опоненти:** доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Радишевський Ростислав Петрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри полоністики Інституту філології;
- кандидат філологічних наук, доцент
Поляруш Ніна Степанівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
завідувач кафедри української літератури.

Захист відбудеться 27 жовтня 2016 р. об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 26 вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Бородіца

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Український літературний процес ХХ століття позначений високим рівнем мистецького осягнення життєвих реалій, розмаїттям естетичних систем, художніх моделей світу, спектром стилєвих напрямів і жанрових утворень. Але досі залишаються постаті, які очікують на кваліфіковане фахове поцінування свого доробку. З-поміж них – Олександр Іванович Флоринський (1922-2011) – поет, прозаїк, драматург, журналіст, відомий в українській літературі як Олександр Смотрич. Ім'я письменника мало відоме читачам сучасної України. Із різних причин його творчість опинилася на периферії українського літературного процесу: художня спадщина митця практично не осмислена критикою, а переважна частина його творів донині чекає на видавця. Однак те, що дійшло до широкого читацького загалу, засвідчує, що художня практика О. Смотрича – непроминальне явище в історії українського письменства ХХ століття. Поодинокі спроби дослідження жанрово розмаїтого художнього світу (малої прози, поезії) О. Смотрича зустрічаємо в розвідках В. Мацька, Л. Тарнашинської, В. Чапленка, Ю. Шевельова, проте вони мають переважно спорадичний характер. У неопублікованих листах В. Винниченка, О. Ізарського, Ю. Лавріненка та ін. натрапляємо на високу оцінку художньої практики письменника. Донині немає цілісного дослідження естетичної природи образного світу белетриста, поетикально-стильових рис та ідейного спрямування його творчості. Отже, очевидно є потреба повернення до історії української літератури ще однієї талановитої, незаслужено забутої постаті. Літературознавче дослідження творчості митця покликане поглибити знання про поезику та проблематику української літератури ХХ ст. – явища складного, неоднозначного й непотлумаченого з належною вичерпністю. Ця обставина, на наш погляд, зумовлює актуальність теми дослідження. Сьогочасність роботи визначається і тією непересічною роллю, яку відігравала творчість митця у процесі розвитку української прози і поезії в національному письменстві означеної доби, в громадсько-культурному житті України і діаспори. Продиктоване ідеологічними причинами вилучення творчого доробку екзильних письменників із наукового та культурного обігу в радянський час, зумовило назрілу потребу вивчення проблематики і поезики творів О. Смотрича, всебічного осмислення місця його творчої спадщини у «двоколійному» літературному процесі. Тому сьогодні існує необхідність, зібравши написане О. Смотричем, дослідити його різножанрову творчість. Особливої уваги заслуговують художньо-філософська концепція письменника, дифузія естетичного вирішення проблеми «людина й епоха», синтез біографізму й автобіографічності, становлення і вияви цілісної творчої особистості митця, проблеми авторського «я» й особливості літературного сюжето- і характеротворення, «мовостилю» (В. Чапленко), морально-етичних, історіософських та інших вимірів творчості О. Смотрича.

Системне дослідження проблематики і поетикальних ознак творів О. Смотрича зумовлюється необхідністю розширення уявлень про маловідомих митців у діаспорі після Другої світової війни, зокрема через синтез традицій і новаторства, константних і змінних рис образного мислення, естетичні та ідейні параметри творчості. Таке вивчення продиктоване потребою повнішого відтворення українського історико-літературного процесу II половини XX століття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась на кафедрі теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в межах комплексної теми «Проблеми рецептивної поетики, наратології і трансляторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках» (номер державної реєстрації 0105U000748). Тема дисертації затверджена на засіданні бюро наукової ради «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури імені Т. Шевченка НАН України (протокол № 1 від 12 травня 2015 р.).

Мета роботи – дослідити проблематику, з'ясувати ідейно-стильову самобутність художньої спадщини Олександра Смотрича в контексті традиційного і новаторського.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати джерела художнього світогляду, естетичні та культурні засади творчості О. Смотрича;
- розкрити естетичну вартість поетичних текстів, оригінальні художні знахідки автора в контексті модерної стилетворчості;
- виявити специфіку моделювання авторського «я» та «іншого» в поезії митця;
- обґрунтувати майстерність творення поетики крику і художнього простору в малій прозі письменника;
- схарактеризувати процес інтеграції реального та ірреального, свідомого й підсвідомого як специфічних жанрово-стильових прийомів, що домінували в західноєвропейській культурі II половини XX століття;
- дослідити діалогічне мовлення персонажів, з'ясувати поетику та проблематику діалогу в аспекті екзистенційного художнього поля;
- узагальнити цінність художньої спадщини О. Смотрича, з'ясувати її місце й роль в українському літературному процесі XX століття.

Об'єктом дисертаційного дослідження є прозова, поетична, драматургічна (п'єса «Син»), мемуарна спадщина О. Смотрича. До наукового аналізу залучено архівні джерела Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Державного архіву Хмельницької області.

Предмет дослідження – художня реалізація проблематики і поетики у творчості Олександра Смотрича.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці науковців у галузі теорії, історії української літератури, літературної критики, рецептивної естетики, філософії, аналітичної психології, культурології, зокрема В. Агеєвої, С. Андрусів, Р. Арона, Р. Барта, М. Бахтіна, Т. Бовсунівської, М. Бубера, В. Виноградова, Т. Вірченко, Р. Гром'яка, Е. Гуссерля, Г. Давидової-Білої, І. Денисюка, С. Єфремова, Д. Затонського, К. Ізарда, М. Ільницького, Ю. Коваліва, Р. Коха, І. Кошелівця, Г. Кріса, Г. Костюка, Ю. Кузнецова, Ю. Лавріненка, І. Лисяка-Рудницького, Т. Ліфінцевої, Ю. Лотмана, Ю. Мариненка, В. Мацька, Д. Наливайка, С. Павличко, Я. Поліщука, О. Потебні, Б. Рассела, Р. Рахманного, В. Самохвалової, Л. Тарнашинської, М. Ткачука, Г. Токмань, Єви Томпсон, С. Філоненко, І. Франка, З. Фройда, К. Фролової, В. Хархун, Ю. Шевельова, К.-Г. Юнга, П. Якобсона, Г.-Р. Яусса та ін.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплексний підхід до аналізу художньої спадщини О. Смотрича, що дозволяє розглянути його багатогранну діяльність як систему, в якій на підставі заявленої проблеми постають взаємопов'язані сфери наукового пошуку. Історико-порівняльний метод забезпечує з'ясування особливостей літературознавчого синтезу теоретико-методологічних напрацювань його попередників і сучасників. Біографічний метод використовується для осмислення означеної проблеми в її зв'язку з біографією письменника, зокрема часом його активної творчої праці. Філологічний метод сприяє детальному вивченню тексту, описові, теоретичному обґрунтуванню, узагальненню проаналізованого матеріалу та його концептуалізації. Історико-ретроспективний аналіз матеріалів періодичних видань, наукової літератури, архівних джерел дає можливість поглиблено дослідити проблематику і поетику творчості О. Смотрича в контексті стильових напрямів і шкіл ХХ ст. Застосовані в дисертаційному дослідженні методи використовуються з елементами системного та герменевтичного аналізу.

Наукова новизна дисертації зумовлена тим, що в ній уперше

- художня спадщина О. Смотрича стала предметом спеціальної студії, в якій обґрунтовано модерну дискурсивну практику митця крізь призму його проблематики і поетики;
- комплексно з'ясовано складники літературознавчої концепції письменника;
- виявлено відповідність інтерпретаційного інструментарію стану розв'язання проблеми у річищі розвитку філологічної думки доби – наполегливого творчого процесу автора;
- системно проаналізовано літературно-критичні праці О. Смотрича стосовно поетикальних засад творчості;
- репрезентовано окреслену на конкретних прикладах класифікацію поетики крику;
- через поетикальну призму реінтерпретовано малодосліджені художні і критичні твори письменника.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що:

- 1) у дисертації схарактеризовано природу поетики як цілісну систему художніх засобів, їх естетичну єдність, осмислено художньо-стильові конструкти, що вмотивовують авторську позицію, а отже, можуть визначати напрям подальших наукових студій означеної теми;
- 2) уведено в науковий обіг і систематизовано невідому, досі комплексно не вивчену творчу спадщину О. Смотрича, спрямовану на збагачення історії української літератури II половини ХХ - поч. ХХІ ст.;
- 3) визначено поетику діалогу, крику і простору, динаміку емоцій, почуттів, станів літературних персонажів, ліричного героя крізь призму психоаналізу;
- 4) узагальнено й розкрито комплекс художніх прийомів, засобів втілення заявленої проблеми;
- 5) удосконалено категоріальний апарат поетики крику на прикладі художньої практики О. Смотрича.

Практичне значення роботи полягає в тому, що положення дисертації можуть бути використані для теоретичних жанрологічних узагальнень і подальшого наукового студювання мистецької спадщини О. Смотрича в українському літературному процесі доби. Матеріали та результати дослідження можуть використовуватися у лекційних і спеціальних курсах з історії української літератури, культурології, українознавства, історії української журналістики у вищій школі, в підручниках й академічних виданнях, бібліографічних покажчиках. Опрацьовані публікації О. Смотрича в діаспорній періодиці становлять основу для видання окремого збірника, а також можуть слугувати цінним джерельним матеріалом для укладачів антологій відповідного тематичного і жанрового спрямування.

Апробація результатів дисертації здійснювалася в ході обговорень на засіданнях кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Окремі положення роботи репрезентовано у формі доповідей на наукових семінарах, конференціях різних рівнів: «Тарас Шевченко в новітніх парадигмах наукового знання» (Хмельницький, 2014), «Максим Рильський в культурно-освітньому, літературному і науковому просторі України ХХ століття» (Хмельницький, 2015), «Духовний розвиток особистості в аспекті слов'янського лінгвоукраїнознавства» (Хмельницький, 2015), «Масова література: проблеми інтерпретації, змісту та форми» (Миколаїв, 2015), «Література руху опору: вияви національної ідентичності» (Київ, 2015), «Художнє втілення концепції світу та людини у драматичному творі» (Хмельницький, 2015), «Духовні витoki Поділля: «Просвіта» в історії краю» (Хмельницький, 2016); у виступах на науково-практичних семінарах «Сучасна дитяча книга: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2016), «Пообразний та проблемно-тематичний шляхи аналізу художнього твору» (Хмельницький, 2016), а також на

щорічних науково-звітних конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2015-2016).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 7 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях (одна – за кордоном). Усі статті одноосібні.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (218 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 167 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету дослідження, окреслено завдання, спрямовані на її реалізацію, визначено його об'єкт та предмет, методи аналізу матеріалу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, етапи апробації її результатів.

У **першому розділі «Художній світ Олександра Смотрича в історіософській проекції»** проаналізовано і систематизовано теоретико-методологічні засади дослідження модерного письма членів МУРу, події 30-40-х рр. ХХ ст. в Україні і світі та формування світоглядної культури письменника, розкрито художню інтерпретацію Олександром Смотричем антиколоніального дискурсу в історіософській проекції.

Підрозділ 1.1. «Методологічні аспекти дослідження модерного письма членів МУРу» присвячено дискусійним питанням сучасного літературознавства про природу творення української художньої літератури повоєнного періоду в модерному ключі. Суспільні перетворення і культурні зрушення в Європі зумовили модернізацію художньої практики письменників-емігрантів. Як згадував Ю. Шевельов, спочатку виникла думка назвати літературну організацію Український Мистецький Рух, але така фоностилестика викликала неприємні звуково-семантичні асоціації, тому він запропонував переставити місцями перших два слова. Так з'явилася організація, яка, попри настанову на елітарність, прагнула репрезентувати всю українську літературу в еміграції, бути «об'єднанням творців, а не літературних поденників і кололітературних нездар».

На наш погляд, українська література періоду діяльності членів МУРу, як і в пізніші еміграційні часи, формувалась у вимірах національного культуротворення і самозбереження в поліетнічному середовищі. Помітним явищем в українській літературі мурівського періоду була поява модерних творів молодого прозаїка Олександра Смотрича. Цю подію не обійшов увагою Г. Костюк (Подоляк), оприлюднивши його новелу «Гість». Ю. Шевельов через лист (від 11.02.1947) запрошував прозаїка до активної участі в роботі МУРу. Аналіз методологічних

аспектів творення членами МУРу модерної літератури, їх естетично-філософських пошуків засвідчує закоріненість художніх координат в екзистенційно-національній площині, а також тенденційність естетичної програми – сецесії: В. Барка, В. Домонтович, Ю. Косач, І. Костецький, О. Смотрич та ін. моделювали світ через асоціативні, символічні коди.

У підрозділі 1.2. «Трагічні події світу 30-40-х рр. ХХ ст. та формування світоглядної культури письменника» зацентровано увагу на історико-теоретичній проблемі впливу трагічних світових подій на формування національного характеру, внутрішньої культури, світовідчутті молодого О. Смотрича. Доведено, що письменник реалізував творчий потенціал у річищі гуманізму. Засобами художнього слова він водночас демонстрував світоглядну культуру, світоглядні установки й орієнтири, за його ж словами, в абсурдному світі. Незаперечним є той факт, що світоглядна культура літератора формувалась під впливом вражень дитинства і юності в конкретному соціальному середовищі. Відтак світоглядні пізнання світу і людини в ньому стають переконаннями. Останні впливали на становлення стійких життєвих позицій, національного самоутвердження, які є взірцем для оточуючих і, врешті-решт, – для реципієнтів. При аналізі художнього світу О. Смотрича ми з'ясували, що майже всі твори письменника прочитуються як життєписи. Автобіографічний елемент часто зустрічаємо в авторських роздумах, ліричних відступах, іноді – в образі ліричного героя, яким є сам автор. Однак найактивніше автобіографізм виявляється в поетичних збірках «33-й», «Лірник», прозі малого формату: в асоціативному симбіозі епізодів життя автора й біографії літературного персонажа, у близькості їх настроїв.

Підрозділ 1.3. «Художня інтерпретація О. Смотричем історичного минулого українського народу: антиколоніальний дискурс» містить характеристику художнього світу письменника і його тлумачення антиколоніального дискурсу в морально-етичній площині. Творчість автора розвивалася у контексті стильових напрямів і шкіл другої половини ХХ ст., тих тем і проблем, які найбільше хвилювали майстра слова, відповідали його світосприйняттю. Митець увиразнював проблему людини, що є актуальною не лише в добу воєнних лихоліть, а й для цілого століття. Твори О. Смотрича демонструють його родову пам'ять, світогляд, яскраво виражений у художньому тексті, де осмислюються ментальні ознаки українського народу. У ході історичних подій епохи, з плином часу розвивалась і міцнішала українська національна ідея, що засвідчують поетичні збірки «Вірші. I, II» (1974), «Вірші. III» (1975), «1933» (1975), «20 коротких віршів» (1975), «Лірник» (1976), «Ужинок» (1985), «Скупі вірші» (2011).

Зауважимо, що на час написання О. Смотричем поезій діаспорне середовище плекало «дискурс ненависті» до колонізаторів. Поетова ж ненависть ґрунтується на антитезі «Я» – «Інший». Іронія, сарказм, гротеск у його поезіях позначені вербальними експлікантами інвективного фрейму («Союз», «Я вас ненавиджу...», «Коли вожді стоять на крилах мавзолею»). В художній системі Смотричевих текстів мовні знаки маркують негативні елементи опозицій

(«несвобода», «тоталітаризм», «антигерой», «дикунство», «слабодухість», «ненависть», «смерть»). Вербально-комунікативні методи на рівні мікротексту, використані автором, наділяють слова експліцитно вираженою заперечною семантикою, просторово-часовою дихотомією «тут» і «там», «колись» і «тепер» (поетичні збірки «Вірші. VIII», «Лірник», «Скупі вірші»).

У другому розділі «Проблеми та жанрово-стильові параметри творчості О. Смотрича» простежено формозмістові та ідейно-стильові пошуки письменника у процесі художнього опрацювання життєвого матеріалу, розкрито проблему відтворення абсурдності буття, кризи гуманістичних цінностей.

У підрозділі 2.1. «Ідейно-стильові, формозмістові пошуки автора художнього зображення життєвого матеріалу» наголошено, що і відомі літературознавці Г. Костюк, І. Кошелівець, Ю. Лавріненко, Яр Славутич, Ю. Стефанік, Ю. Шевельов, і пересічні читачі схвально сприймали художні твори О. Смотрича, чий стиль формувався під впливом настанов авторитетного фахівця-філолога Ю. Шевельова, до думки якого митець уважно прислухався.

Створюючи художній світ, автор думав про те, як його сприйматиме читач. Між автором і реципієнтом існує тісний зв'язок через естетичне сприйняття тексту, а формозмістова домінанта трансформується в естетичному сприйнятті читача через раніше прочитані твори, літературні рецензії фахівців. Тому межі читацької інтерпретації постійно змінюються.

Доведено, що письменник відчував значний вплив західноєвропейських літературних новацій II половини XX ст., зокрема, переваги форми над змістом. Мода на експериментування стимулювала молодого письменника до власних стильових пошуків і знахідок: увага до психологічних, онтологічних парадоксів не заважала, а навпаки, підсилювала інтелектуальний рівень твору. Керуючись інтуїцією, митець у художній практиці віднайшов свій стиль, досягнувши балансу формозмістової єдності модерного твору.

Серед діаспорних письменників О. Смотрич був чи не єдиним, хто усе життя працював у жанрі лише малої прози. Автор засвідчив високий рівень новелістичної техніки, представивши візрці психологічної новели: «Вони не живуть більше», «Відчай», «Звичайний день», «Ніч», «Сволочовський дом», «Чого собаки гавкають», «Двадцять вісім», «По той бік грані», «Інтермецо», «Тінь», що їх помітив В. Винниченко. Новеліст оминав надмірну заідеологізованість, прагнув подати тип людини із її внутрішнім освітленням, психологічним малюнком, намагався розкрити концепцію персонажа у модних на той час екзистенційному чи сюрреалістичному дискурсах. Творча манера О. Смотрича демонструє його вміння віднаходити нестандартні постаті і розкривати їх динаміку в межах психологічного наративу. Стильовий діапазон його новел різноманітний: «Коли за вікном ранок і сонце» позначена рисами експресіонізму, «Сволочовський дом», «Відчай», «Іванко» – екзистенціалізму, «Final», «1941» – сюрреалізму, «На межі», «Повнява життя» – імпресіонізму, «Перед лицем чину» – символізму, «Афіша», «Спадковість» – неореалізму,

«Феномен», «Оригінал» – рисами абсурду. У цих творах формозмістова єдність як запорука цілісності стилю забезпечується дією морального імперативу, що вказує на демократичний світогляд автора. О. Смотрич був добре обізнаний із радянським способом життя у підневільній Україні, тому всі його негероїчні персонажі, які є вихідцями переважно з нижчого соціального стану, стоїчно переносять труднощі, що випали на їхню долю.

У підрозділі 2.2. **«Проблема зображення О. Смотричем абсурдності буття, кризи гуманістичних цінностей: правда реальна і правда художня»** констатується, що письменник жив у період масового голодомору 1932-33 рр., тоталітарних репресій 1937 року, нищення всього українського, що не вкладалося в «моральний» кодекс, своєрідну конституцію будівника «нової епохи». Його спадщина містить короткі спогади про воєнну пору, де автор зосереджувався на небуденних, драматичних ситуаціях, висвітлював штрихами той грізний час, коли вирішувалась доля людини («Відчай», «Вони не живуть більше», «1941» та ін.). Таким чином, Смотрич-екзистенціаліст намагався розкрити справжні причини трагічної невлаштованості людського життя. Його ліричний герой, літературні персонажі протидіють суспільству, державі, середовищу, ворожому «іншому» лише з тієї причини, що усі вони нав'язують свою волю, інтереси, мораль, ідеали. Образ автора – це новий тип вільної творчої особистості.

У п'єсі О. Смотрича «Син» досліджується душа «маленької людини» в абсурдному бутті. Відтак у ній окреслюється й образ автора-психолога, який зумів майстерно відтворити внутрішній світ головного персонажа через прийом парадоксу. Письменник ще в задумі твору вибудував його чітку конструкцію та архітектоніку, тому в наративній структурі п'єси образ автора ускладнюється, демонструючи різні рівні авторських інтенцій: антрополог, соціолог, філософ, вдумливий аналітик тощо. Драматургові вдалося художньо змалювати безправність «маленької людини» у світі абсурду: обездолені персонажі опинилися сам на сам зі своїми проблемами на узбіччі історії. Отже, винесений у заголовок п'єси власний іменник «Син» є провокативним. Персонаж упродовж всього твору «з'являється» віртуально, у снах і фантазіях дійових осіб. Кожен у його поверненні/неповерненні з фронту бачив власну вигоду, до якої штовхали суспільні негаразди.

Експериментуючи із соц-артівською ідеологією, О. Смотрич урізноманітнював змістоформу своїх творів, тематично розширював діапазон пізнання людини і природи, людини й історії, людини і Всесвіту, наповнюючи тексти філософськими максимами, медитаціями, роздумами про сенс буття.

У третьому розділі **«Специфіка художнього моделювання проблематики і поетики письменника»** досліджено синтез реального та ірреального, свідомого й підсвідомого, діалог як форму поетики в художніх творах автора в аспекті екзистенційного поля, його конструктивістське й сюрреалістичне письмо, поетику крику і художнього простору в малій прозі митця.

У підрозділі 3.1. «Ефект синтезу реального та ірреального, свідомого й підсвідомого» осмислено внутрішню культуру прозопису О. Смотрича. Він – спостережливий аналітик, гостро відчував людський біль, реагував на порухи епохи, на події довкола себе та своїх персонажів, чії образи творив за власним розумінням краси й естетичних законів: моделював мистецтво, що народжується з образного слова. Так, романтичний внутрішній світ Терентія Осоки в «Божественній комедії» митець змальовував з іронічним підтекстом, мовляв, чоловік водночас хоче бути творчою особистістю й сім'янином, але легковажним, бо для нього світ – це свобода життя. Письменника хвилювали тривожні симптоми в поведінці персонажа, тому автор іронізував над його моральним занепадом, висловивши антипатію до нього.

Прозаїк, застосувавши компліментарну концепцію художнього зображення людини і світу, змальовує персонажів симультанно у двох вимірах. Прикладом цього є його новели «Final», «1941», «Лист», у яких прочитується поєднання раціональної та ірраціональної парадигм. Ірраціональне пізнання (за екзистенціальною, ніцшеанською, постмодерністською концепціями) актуалізує світ, непідвладний розумові. У творах раціонально/екзистенційних, раціонально/ірраціональних увага зосереджується на досягненні істини поза раціональними видами духовної діяльності, такими, як: уява, воля, емоції, інтуїція, інстинкт, позасвідоме, містика. В оповіданнях «Роки вагання», «Мрії», «Іванко» ірраціональна концепція творення письменником художнього світу дає можливість специфічно зобразити людське існування, яке, зазвичай, характеризується як «поза межове» (трансцендентальне) до натуралістично-психологічних параметрів буття. Для підсилення достовірності зображеного автор вдається до художнього моделювання оніричного простору. О. Смотрич за допомогою оніричних компонентів (ідейно напружених, конфліктних, химерних, одивлених) конструє поетику умовності, психологічний зміст, унаслідок чого відбувається художня реконструкція підсвідомого на рівні сприйняття персонажем складних психологічних візій іносвіту.

Вважаємо, що ефект інтеграції бінарних полюсів реального та ірреального, свідомого й підсвідомого досягається у прозових текстах автора завдяки запозиченню, привнесенню специфічних жанрово-стильових прийомів (умовні форми з неправдоподібним світом, монтаж, потік свідомості, абстрактні образи, символічні моделі пізнання довкілля), які домінували у царині малої прози західноєвропейської літератури повоєнного часу.

У підрозділі 3.2. «Діалог як форма поетики автора в аспекті екзистенційного художнього поля» проаналізовано діалог як засіб художньої образності, як самостійний літературний і публіцистичний жанр, який виник ще в античну добу. На нашу думку, діалог є одним із важливих чинників організації усного мовлення, що його письменники художньо реалізують у тексті задля розкриття характеру персонажів, їхнього світогляду, внутрішнього світу. Філософія діалогу конкретизує і позалінгвістичні засоби вираження через міміку, жести, інтонацію

наратора. Аналізуючи твори О. Смотрича, ми помітили, що він найчастіше звертається до діалогічної поетики портретописання. Виключно на діалогічному мовленні побудовано оповідання «Ранок», «За дверима», «В зоопарку», «Гість», «На кладовищі», «Жебраки», що увійшли до збірки «Вибране» (1952), «Початок», «Двадцять вісім», «Дитяче», «Спадковість», «Джентельмени», «Примус», «Оригінал», «Письменник», «Хлопчик», «Біологія», «Хвороба», «Самітність», «Обнова» – зі збірки «Подорож у країну ночі» (2010). Прикметно, що прозаїк у художньому творенні діалогу вдається до різних стилістичних засобів, серед яких стилістична фігура – обрив (замовчування), що зазвичай позначається трьома крапками.

Смотричеві зовнішні діалоги різновекторні: енергійні, конфліктні, психологічно вивірені, характеризуються максимальною лаконічністю форми, увиразнюють складність людських взаємин. Так, зображуючи суспільну трагедію тоталітарного світу в советському просторі 30-х рр. минулого століття, в оповіданні «Дитяче» через діалогічне мовлення автор майстерно конструює екзистенційну модель тривоги дорослих. Наратор наче сублімує власні переживання в думках персонажів. У діалогічних репліках він відтворює тривожний незатишний світ крізь призму їхнього мовлення. У творах О. Смотрича філософія природи діалогічної форми – це цілісна універсальна система екзистенційно-світоглядного ставлення людини до впорядкованого макрокосму і «бунтівного» мікросвіту, коли останній завжди прагне підпорядкувати собі Всесвіт.

У підрозділі 3.3. «Конструктивістське й сюрреалістичне письмо О. Смотрича» обґрунтовано звернення письменника у своїй художній практиці до окремих напрямів у мистецтві модернізму. В його конструктивістській поезії публіцистичний виклад зумовлює появу таких вербально-комунікативних засобів на рівні мікротексту, що наділяють слова експліцитно вираженою заперечною семантикою, просторово-часовою дихотомією «тут» («Я» – ліричний герой, наратор) і «там» («Інший» – тоталітарна система, несвобода), «колись» і «тепер». Присутні в поетичних текстах іронія, сарказм, гротеск часто виконують вербальну функцію інвективного фрейму. Тому авангардна поезія О. Смотрича наповнена гротескною образністю, метафоричними максимами, алюзіями, сарказмом, перенасиченою емотивністю.

Справжнім майстром слова постає письменник-авангардист у сюрреалістичній прозі, яка «демонструє» приклад-свідчення модерних способу мислення, світосприйняття, чуттєвості сучасної людини. Для його сюрреалістичного тексту характерний філософсько-критичний стиль, що структурує особливий образ світу і персонажа із відповідним світовідчуттям. Саме в такому стилі створено новелу «Final (пам'яті Леонтовича)». Сюрреалістична поетика новел О. Смотрича «Лист (1932)», «Інтермецо», «1941», «Коли за вікном ранок і сонце» ґрунтується на вільній уяві, без обмежень, яка відкидає будь-які традиційні приписи логіки чи моралі. Таким чином, реципієнт, переосмислюючи виклики долі, сприймає сюрреалістичний текст як своєрідну гру, в якій прочитується інтерференція реального з підсвідомим.

Модерністська проза письменника наповнюється сюжетними механічно-штучними конструкціями, які висвітлюють сенс після того, як твір повністю прочитано, сприйнято. Скажімо, вищеназвані сюрреалістичні тексти О. Смотрича демонструють «шозизм» персонажів, які осмислюють онтологічні питання, розмірковують про дихотомію добро-зло, життя-смерть, матеріальне-духовне, раціональне-ірраціональне, демонструючи тим самим глибини філософських знань.

У підрозділі 3.4. «Поетика крику і художнього простору в малій прозі» доведено, що Смотричева проза динамічна, персонажі активні, комунікабельні, надмірно емоційні, постійно перебувають у русі. Іноді складається враження, що емоції не мають об'єктивної прив'язки, оскільки виникають не стосовно до чого-небудь, а до ситуації в цілому. Такі мовні конструкції зустрічаємо в сюрреалістичному письмі, де людина, ніби закинута у простір, блукає в ньому. Автор моделює динаміку дій персонажів через яскраво виражений психоемоційний стан у матриці крику. Його поетика крику тісно пов'язана з почуттями та емоціями персонажа: ревності, образа, смуток, агресія, сум, гнів, сором, радість, задоволення/незадоволення та ін.

За нашими спостереженнями, крик виражає не лише емоції людини, а й оригінальний природний персоніфікований голос (грім, вітер, вулкан, зоологічний крик тощо) і має в художній літературі власну класифікацію: антропологічний крик, екзистенційний (безмовний) крик, метафоричний крик, декламаційний крик, крик-плач, іронічний крик, крик вулиці, голосіння, крик-докір, сонорний крик, оніричний крик, крик зоологічний, метафізичний крик, агресивний крик, крик-заперечення, номінативний крик, крик риторичний. Тому авторські моделі крику в прозовому тексті не лише характеризують персонажа, а й впливають на переживання реципієнта, викликаючи в нього інтенсивніші емоції і почуття, увиразнюючи голоси автора і персонажа, зближуючи автора і читача.

Дослідження проблеми поетики простору з огляду на підвищений інтерес українського читача до літератури духовного змісту, формування нової системи цінностей у сучасному літературознавстві є актуальними. Звернення О. Смотрича до творення образу простору вражає, письменник «переносить» різновекторну діяльність своїх персонажів як у відкритий, так і закритий локуси, моделюючи простір у статичній та динамічній площинах, розкриваючи грані центропрямованого руху. Своєрідність авторського сприйняття простору, поетикальні засоби його вираження прочитуються у взаємозв'язку індивідуальної та художньої просторової образності. У своєрідному просторово-часовому зрізі розкривається особливе бачення митцем шляхів розвитку людства в трагедійному ХХ столітті.

У **Висновках** узагальнено основні положення дослідження:

1. З'ясовано, що світоглядні переконання О. Смотрича сформувалися в стійкі високодуховні, моральні і патріотичні позиції, слугуючи для інших взірцем національного самоутвердження,

вираження аксіологічних загальнолюдських координат. Смотричева світоглядна культура окреслювалась в оточенні української інтелігентної родини з найперших вражень дитинства та юності, згодом – серед творчо обдарованих особистостей, українців-патріотів І. Ірлявського, М. Коркішка (Лазорського), Б. Кравціва, Д. Ревуцького, Г. Світлицького, О. Теліги, Б. Якубського, з якими його в журналістиці звела доля в роки Другої світової війни. Майже всі поетичні, прозові, драматичні твори О. Смотрича пройняті любов'ю до простої людини і за жанром містять автобіографічний елемент, оскільки в їхній нарративній структурі відчутна авторська присутність.

2. Розкрито феномен творчості О. Смотрича, який полягає в тому, що митець представив у віршах власне ставлення до дійсності; ліричний герой характеризується щирістю, іронізуванням над будь-яким моралізаторством; автор заперечує загальноприйняті норми пристойності, але така авторська позиція не послаблює, а посилює естетичну вартість поетичного тексту, оскільки його емотивні структури впливають на почуттєві порухи реципієнта, повертають до самозбереження в поліетнічному просторі, нагадують про Україну, яка стримує шалений наступ колонізаторів у культурному просторі ХХ століття.

Поет інтуїтивно відчував близькість епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування традиційних світоглядно-філософських, політичних, культурних суперсистем. Антиколоніальна тематика творів О. Смотрича, змодельована художніми засобами, була однією з ознак розпаду означених ланцюгових поєднань множинності систем. Відтак доведено, що поетика митця увиразнюється антиколоніальним дискурсом, а його поезію в рецептивній естетиці слід сприймати не як «скандальну», а як «лікувальну», адже вона «очищувала» хвору душу читача від байдужості до долі України, вказувала шлях її визволення з колоніальної залежності. Парадигма світоглядних шукань поета розвивалася від ідеалу краси («мурівський» період діяльності) до чітко вираженого протестного ідеалу, гострого заперечення будь-яких «ізмів», засудження імперських амбіцій, що сковували людину, звужували її права (останній період творчості). Поет був провісником українського постмодернізму.

3. Виявлено, що модерні вірші поета, у яких реалізовано його метод відтворення художньої дійсності, індивідуальний стиль, характер мислення, кардинально різняться від реалістичного, традиційного письма діаспорних письменників, твори яких прийнято вважати класичними. Проаналізовані в дисертаційному дослідженні поетичні тексти переконують: Смотричева громадянська лірика належить до модерного (а в деяких позиціях навіть до післямодерного) способу світобачення і світо відображення, оскільки містить оригінальну філософську концепцію письменника, дифузю естетичного вирішення проблеми «людина й епоха», синтез біографізму й автобіографічності, становлення і вияви цілісної творчої особистості митця, проблеми авторського «я» й особливості літературного сюжето- і характеротворення, морально-етичні, історіософські, гуманістичні, антиімперські проблеми, «бунт» письменника проти будь-якої залежності України.

4. Обґрунтовано майстерність творення письменником поетики крику і художнього простору в малій прозі. Доведено, що поетика крику в художніх творах прозаїка підсилює їх естетичне сприйняття. Естетичність мовлення найвиразніше простежується в стилістиці, що характеризується усталеністю норм літературної мови. Ознаки поетикального крику в структурі художнього тексту вказують на емоційний стан персонажа, його ставлення до дійсності. Визначено структурування крику за його емотивним вживанням, психологічним сприйняттям і висловлюванням персонажа, це – оригінальний природний персоніфікований голос (грим, вітер, вулкан, зоологічний крик тощо). Оскільки поетика крику у творах О. Смотрича виражена сильним різким звуком голосу, який прочитується через відповідні розділові знаки, то, за українською давньою традицією окремі моделі крику мають смислове значення, яке читач дешифрує самостійно за своїми світоглядними канонами. Таким чином, автор в оповіданнях демонструє високохудожні приклади екзистенційного, зоологічного, іронічного, оніричного, агресивного, риторичного крику.

5. Охарактеризовано поетику реального та ірреального світу письменника, який розкриває його крізь призму людського життя, поетикальними засобами вигранює «мандри» в часопросторовій матриці. Причому митець у просторовій площині «знайомить» реципієнта з людьми різних соціальних верств, у такий спосіб руйнуючи межі між вигаданим та реальним. Поетика письменника увиразнюється мовним колоритом, тропеїзацією, живою народною мовою, влучно дібраним і вжитим словом для яскравої передачі характеристики персонажа чи ліричного героя. Естетично наснажені думки, художньо змодельоване буття читач сприймає через інтенцію письменника, який спершу глибоко вивчає дійсність, проникає в закони антропологічної сутності Всесвіту і лише згодом здійснює задум у творчому процесі. Зрештою, О. Смотрич як художник слова добре усвідомлював, що в житті не існує ідеальної людини, як і не буває істини в останній інстанції, бо вона багатовимірною, метафоричною, але в художньому тексті, мов у дзеркалі, подія, ситуація зображені так, ніби в житті це сталося чи могло б статися (оповідання «Гавкун», «Цукор», «Повнява життя», «Механіка», «Клавка»). Автор не відтворював життя всеохопно, події й образи постають фрагментарно, але настільки містко, що читач надовго вражений ними. Письменник майстерно застосовував художню типізацію, багатоаспектно розкривши панораму суспільного життя й екзистенцію персонажів у підсоветській дійсності, низку людських типів, характерів, що, вважаємо, зумовило національну, морально-етичну, художню цінність творів і їхнє довготривале життя. У поезії, прозі, драматургії окреслюються складні характери персонажів, за допомогою оніричних компонентів створюється психологічний конфлікт твору, герої якого перебувають у світі тоталітаризму та ідеологічної диктатури.

Синтезуючи реальне й ірреальне, свідоме і підсвідоме, автор трансформувал нові жанрово-стильові прийоми західноєвропейської літератури ХХ століття. Вважаємо, що

Олександр Смотрич чи не єдиний серед поетів української діаспори звертався у своїй художній практиці до авангардизму. Його конструктивістські твори – виключно україноцентричні, оскільки митець багатогранно обсервує долю України, яка у ХХ столітті пережила апокаліпсис під імперським колоніальним гнітом. У таких авангардних віршах увиразнюються контрастність, антагонізм між «Я» та «Інший»: «Я» – це український народ, «Інший» – советська тоталітарна держава, система зла. Вони часто через просторіччя позбавлені мелодійності, тому їх треба читати повільно, вловлюючи смисл в іронічному ключі.

6. Досліджено діалогічне мовлення персонажів у малій прозі О. Смотрича, з'ясовано поетику та проблематику діалогу в аспекті екзистенційного художнього поля. Доведено, що екзистенційні стани (самотність, відчай, тривога, страх, страждання, максимальна напруга) для персонажа є механізмом захисту; подібне прочитується на рівні внутрішнього конфлікту учасника діалогу через застосування стилістично маркованої алюзії. Екзистенція діалогу моделюється за допомогою авторських відступів, в окремих випадках навіть прийому сфрагіди задля підсилення іронії, сарказму. Під час аналізу художнього світу творів О. Смотрича нами спостережено, як письменник через діалогічне мовлення персонажів майстерно осмислював і «вводив» внутрішній і зовнішній світ у структуру художнього тексту, а передусім – розкривав його екзистенційно-естетичне підґрунтя. Вдаючись до поетикального діалогу в межах екзистенціалізму, митець моделював глибинні смисложиттєві порухи людської душі, пізнаючи істину буття, людини і світу. У своєму прозописмі він осмислював філософську категорію відчуження як домінуючу ознаку екзистенції індивіда у знеособленому світі нелегкого щодення.

На початку творчого шляху в еміграції О. Смотрича активно підтримували відомі літературні критики В. Винниченко, Г. Костюк, Ю. Лавріненко, Ю. Шевельов та ін. Його індивідуальний епічний стиль формувався під впливом дружніх і щирих настанов і порад Ю. Шевельова, до яких автор завжди прислухався. Двосторонній творчий контакт між Смотричем і Шевельовим засвідчують взаємне довготривале листування і мемуари.

Літературна мемуаристика О. Смотрича репрезентована короткими спогадами про творення газети «Українське слово», моральний клімат, що панував у редакції, занепад романтично-патріотичного піднесення серед української патріотичної інтелігенції на окупованій території («Спогади кореспондента», «Моя сусідка Олена Теліга», «Короткі спогади «відповідального секретаря»). Зі спогадів постає невтішна картина: гестапівці пильно стежили за тим, щоб не дозволити розвиватися автохтонам в Україні, до того ж їм допомагали таємні інформатори російських спецслужб, як-от редактор К. Штепа. У мемуарах епізодично зображено безперешкодний вхід гітлерівців у Київ («два-три дні погриміло»), окреслено силуети-образи культурних діячів О. Лисенка, В. Волянського, К. Дніпрова, О. Музиченка, І. Рогача, Д. Гуменної, С. Тобілевич, Н. Калюжної, М. Ситника, постатей нині невинно забутих, уперше в

подробницях описано вбивство Д. Ревуцького за допомогою алюзій, що вказують на причетність окупантів до його трагічної смерті. У лапідарних спогадах О. Смотрича авторське «Я» не виставлено на перший план, воно прочитується через внутрішній світ мемуариста, який бачив події і факти на власні очі, їх пережив, вистраждав, роками зберігав у пам'яті і лише на схилі літ доніс до читачів реальні картини українського літературного життя початку 40-х рр. минулого століття, розкрив нові, маловідомі факти, що про них його попередники якщо й згадували, то лише через зображення суб'єктивного світу речей.

Стилетворчі шукання О. Смотрича демонструють чітку орієнтацію на традиції західноєвропейської літератури ХХ століття. Автор зосереджується на негероїчних персонажах, нездатних адаптуватися в соціумі. У «драмі абсурду» «Син» він здійснює своєрідну «мовну революцію»: роз'єднані, уривчасті, логічно незрозумілі монологи і сцени, гра словами, каламбури, дивовижні, а іноді неузгоджені репліки. Прикметно, що весь антураж п'єси спрямований на відтворення відчуття абсурду в тогочасному світі.

У художній практиці О. Смотрич осмислює важливі національні, соціальні, філософські, екологічні, духовні проблеми переважно в суспільно-культурному аспекті. Така різновекторна проблематика у творчому доробку митця актуалізується крізь призму висвітлення ідейно-тематичних моделей, психологічне зображення характерів, діалогічне мовлення, ліризацію художнього світу. Не в кожному творі автор дає відповідь на порушену проблему, бувають такі, що потребують певної відстані або й зовсім не піддаються дешифруванню, як у конструктивістських віршах, де, експериментуючи із соц-артівською ідеологією, він урізноманітнював змістоформу творів, тематично розширював діапазон пізнання людини і природи, людини й історії, людини і Всесвіту, людини і соціуму (поетичні збірки «Вірші. VIII», «Лірник», «Скупі вірші» та ін.).

7. Узагальнено індивідуальний внесок О. Смотрича у розвиток літературного процесу ХХ століття, який, вважаємо, займає чільне місце в українському культурному просторі. Письменник роздумував над тими проблемами, які хвилювали читача, українське суспільство, наповнював тексти філософськими максимами, медитаціями, роздумами над сенсом буття. Він органічно поєднував у своїй творчості «високе» і «низьке», «прекрасне» і «потворне», «гучне» і «притишене», делікатно захищаючи художнім словом власні гуманістичні принципи в літературі та погляди на її призначення. Образний світ його творів – це кращі зразки творчого осяяння, художньої майстерності письменника. Його літературна спадщина заґрунтована на засадах оновлення художнього стилю в українській літературі. Прикметно – усі художні твори О. Смотрича побачили світ в еміграційному середовищі, що свідчить про феномен митця, який, подолавши усі матеріальні і психологічні перешкоди, несприятливі обставини, здобувся на таку творчу висоту, де виявив себе талановитим майстром слова, заслуживши любов і визнання

читачів. Його твори, демонструючи глибоке опрацювання національної та екзистенційної проблематики в модерністському дискурсі ХХ – початку ХХІ століття, і досі є актуальні.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Нікітова І. І. Жанрово-тематичні канони творів Олександра Смотрича в контексті проблеми «елітарна / масова література» / І. І. Нікітова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): зб. наук. праць / за ред. О. С. Філатової. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – № 2 (16), жовтень. – С. 192-197.

2. Нікітова І. І. Літературний портрет письменника в листах та діалозі / І. І. Нікітова // Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. В. П. Мацько. – Хмельницький: ХГПА, 2015. – Випуск 1. – С. 34-37.

3. Нікітова І. І. Літературна епоха і людина в спогадах Олександра Смотрича / І. І. Нікітова // Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. В. П. Мацько. – Хмельницький: ХГПА, 2015. – Випуск 2. – С. 42-51.

4. Нікітова І. І. Поетика простору Олександра Смотрича в аспекті екзистенційного художнього поля / І. І. Нікітова // Spheres of Culture. Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies. / ed. by Prof. Ihor Nabytovych. – Lublin: Maria Curie-Sklodowska University, 2015. – Volume XI – P. 232-240.

5. Нікітова І. І. Антиколоніальний дискурс в художній спадщині Олександра Смотрича / І. І. Нікітова // Літературознавчі студії. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. – Випуск 47. – С. 228-235.

6. Нікітова І. І. Поетика конструктивістського й сюрреалістичного письма О. Смотрича / І. І. Нікітова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): зб. наук. праць / за ред. О. С. Філатової. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – № 1 (17), травень. – С. 175-181.

7. Нікітова І. І. Трагедія «маленької людини» у світі абсурду (п'єса «Син» Олександра Смотрича) / І. І. Нікітова // Філологічний дискурс: зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2016. – Випуск 3. – С. 105-112.

АНОТАЦІЯ

Нікітова І. І. Творчість Олександра Смотрича: проблематика і поетика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2016.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню проблематики і поетики творчості Олександра Смотрича. Основний акцент зроблено на аналізі оновлення художнього стилю в українській літературі другої половини ХХ століття, зокрема на створенні письменником у художньому світі антитезних рефлексій, які підсилюють конфліктність твору, вибудовують своєрідну ієрархічну структуру бінарних блоків, що виконують центральне ідейно-художнє навантаження. Спостережено, що в стилетворчих шуканнях О. Смотрич орієнтувався на традиції західноєвропейської літератури.

У дисертації аналізується й систематизується майстерність творення письменником поетики крику, художнього простору в малій прозі, завдяки чому підсилюється їх естетичне сприйняття. Визначено класифікацію й структурування крику за його емотивним вживанням, психологічним сприйняттям і висловлюванням персонажа. Поетика письменника увиразнюється мовним колоритом для яскравої передачі характеристики персонажа і ліричного героя. Художній дискурс, проблематику і поетику творів О. Смотрича з'ясовано у світлі рецептивної естетики і цілісного аналізу образної системи.

Ключові слова: автобіографізм, екзистенціалізм, конструктивізм, концепція, модернізм, поетика, проблематика, стиль, сюрреалізм.

АННОТАЦІЯ

Никитова І. І. Творчество Александра Смотрича: проблематика и поэтика. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка Министерства образования и науки Украины, Тернополь, 2016.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблематики и поэтики творчества Александра Смотрича. Основной акцент сделан на анализе обновления художественного стиля в украинской литературе второй половины ХХ века, в частности на создании писателем в художественном мире антитезисных рефлексий, которые усиливают конфликтность произведения, выстраивают своеобразную иерархическую структуру бинарных блоков, которые выполняют центральную идейно-художественную нагрузку. Прослеживается, что в стилевых поисках А. Смотрич ориентировался на традиции западноевропейской литературы.

В диссертации анализируется и систематизируется мастерство создания писателем поэтики крика, художественного пространства в малой прозе, благодаря чему усиливается их эстетическое восприятие. Определена классификация и структурирование крика за его эмотивным употреблением, психологическим восприятием и высказываниями персонажа. Поэтика писателя выразительно окрашена языковым колоритом для яркой передачи характеристики персонажа и лирического героя. Художественный дискурс, проблематику и поэтику произведений А. Смотрича выяснено в свете рецептивной эстетики и целостного анализа образной системы.

Ключевые слова: автобиографизм, экзистенциализм, конструктивизм, концепция, модернизм, поэтика, проблематика, стиль, сюрреализм.

SUMMARY

Nikitova I. I. Creative Work of Oleksandr Smotrych: Problems and Poetics. – Manuscript.

Thesis for the Scientific Degree of Candidate of Philology, Speciality 10.01.01 – Ukrainian Literature. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Ternopil, 2016.

The dissertation deals with the study of the problems and poetics of creative work of Oleksandr Smotrych. The basic aspect is accentuated on the analysis of renewal of artistic style in Ukrainian literature of the second half of the XXth century, in particular on making by the writer antithesis reflections in the artistic world, which strengthen the conflict of the writing, form peculiar hierarchic structure of binary blocks that undertake central idea-artistic loading. It is observed that in his style and creative researches O. Smotrych was oriented to the traditions of western European literature. In the dissertation the complex approach to the analysis of artistic heritage of O. Smotrych has been used, which allowed to study his many-sided activity as a system, where on the basis of the mentioned problem the interconnected spheres of the scientific research arise.

Modern poems of the poet, the play “Son”, as well as his method of reproducing artistic reality, individual style, character of thinking are fundamentally different from the realistic, traditional writing of Diaspora writers, whose works are considered to be classical. Prose and poetic heritage convinces us in the fact that civic lyric of O. Smotrych belongs to the modern (in some cases even to the postmodern) way of world perception, world reflection.

In the postwar period O. Smotrych was the follower of creating the literature of the new type in the circle of “Murivtsi”. His first works of small prose, his correspondence show the growing interest of the writer to modeling artistic images in the race of the vanguard western European philosophic conceptions, hence in the literary-artistic practice the writer was oriented to the leading representatives of the western European culture.

Following properly sensitive intuition, the artist in the artistic practice found his style, reaching the balance of form and contextual unity of the modern work of art. Among the Diaspora writers O. Smotrych was almost the only person, who all his life has been working in the genre of small prose. The author proved high level of novelistic technique, having written the examples of psychological novel "They Aren't Alive Any More", "Despair", "Typical Day", "The Night", "The House of Rabble", "Why the Dogs Bark", "Twenty-Seven", "On the Other Side of the Edge", "Intermezzo", "The Shadow", which were highly appreciated by V. Vynnychenko. The short-story writer avoided excessive ideologymania, tried to create the type of the person with the inner light, psychological portrait, strived for revealing the conception of the character in the fashionable in those existentialistic, surrealistic way. O. Smotrych is immanent in creative manner to find non-standard figures and reveal their dynamics foreshortened of psychological narrative.

In the dissertation the mastery of creating by the writer the poetics of shout, artistic space in small prose have been analyzed and systematized, which strengthens their aesthetic perception. Classification and structuring of the shout by its emotive usage, psychological perception and the character's dictum have been determined. Poetics of the writer is made clear by the language coloring, usage of tropes, live folk language, neatly chosen and used word for the vivid transfer of the character's and lyric hero's characteristics. Artistic discourse, problems and poetics of the works of O. Smotrych have been analyzed in relation to the receptive aesthetics and general analysis of the image system.

Key words: autobiographic style, existentialism, constructivism, conception, modernism, poetics, problems, style, surrealism.

Підписано до друку 16.09.2016 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 02/16/2-6

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадця Ю.В.